

Khaustova V. Ye.

Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor

Oliylyk A.D.

Research Associate

*Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine,
Kharkiv, Ukraine*

INDUSTRY OF UKRAINE: CURRENT STATE, TRENDS AND DEVELOPMENT PROSPECTS

Хаустова В.Є.

кандидат економічних наук, доцент

Олійник А.Д.

науковий співробітник

*Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України,
Харків, Україна*

ПРОМИСЛОВІСТЬ УКРАЇНИ: ПОТОЧНИЙ СТАН, ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

В статті аналізується поточний стан промисловості України, її територіальна структура та структура промислового виробництва, досліджуються тенденції розвитку, існуючі проблеми й диспропорції, а також пропонуються напрямки їх подолання.

Ключові слова: *промисловість, тенденції розвитку, територіальна структура, структура промислового виробництва*

In the article the current state of the industry, its territorial structure and the structure of industrial production, development trends, the existing problems and disparities are analyzed; ways for negotiation of the problems are suggested.

Keywords: *industry, development trends, territorial structure, structure of industrial production*

Важливою складовою економіки України є промисловість. Саме промисловість забезпечує створення найбільшого мультиплікативного ефекту в економіці кожної країни, формуючи попит на сировину, енергетичні ресурси, робочу

силу, забезпечуючи значну частку валової доданої вартості (ВДВ) в загальному обсязі ВДВ країни.

Масштабність і значимість промисловості оцінюється за часткою промислової продукції в загальному обсязі випуску, часткою валової доданої вартості, питоною вагою штатних працівників, які зайняті у промисловості, та іншими показниками (табл. 1).

Таблиця 1

Промисловість в економіці України

Показник	2002 р.	2013 р.	Відхилення, %
1. Частка промислової продукції в загальному випуску (в основних цінах)	48,4	35,8*	-12,6
2. Частка валової доданої вартості промисловості в загальному обсязі ВДВ	30,8	17,9*	-12,9
3. Частка штатних працівників, зайнятих у промисловості	29,2	25,8	-3,4
4. Частка інвестицій в основний капітал	40,6	41,1	+0,5
5. Частка прямих іноземних інвестицій у промисловість	50,4	31,0	-19,4

* Дані за 2012 р.

За даними [1, 2, 3, 4]

Наведені в табл. 1 статистичні дані свідчать про погіршення всіх основних показників у промисловості України в 2013 р.: суттєво зменшилась питома вага промислової продукції в загальному обсязі випуску у порівнянні з 2002 р. (-12,6%), а також частка валової доданої вартості промисловості в загальному обсязі ВДВ (-12,9%); скоротилась чисельність працюючих (-3,4%); значно скоротились у порівнянні з 2002 р. обсяги прямих іноземних інвестицій (-19,4%), що суттєво відбилось на результатах діяльності промислових підприємств.

Територіальна структура промисловості свідчить про те, що основна частина промислового потенціалу України сконцентрована в п'яти найпотужніших регіонах України, у структурі ВДВ яких на промисловість припадає понад 50% (Донецька – 51,8%, Луганська – 54%, Запорізька – 50,2%, а також близько 50% (Полтавська – 48%, Дніпропетровська – 47%). За період з 2002 р. ця частка залишалась майже незмінною. За показником експорту промислової продукції групу лідерів в країні завжди очолювали такі індустріальні регіони як Донець-

ка, Дніпропетровська, Запорізька, Луганська, Полтавська області та м. Київ. Вони забезпечували 75% загального обсягу вітчизняного експорту товарів [5]. В результаті подій, які відбулись в Україні у 2014 р., експорт-імпорт промислової продукції впав суттєво, а промисловість України суттєво втратила свої позиції на зовнішньому ринку, економічний потенціал країни скоротився в цілому не менш як на 20%.

Структура промислового виробництва в Україні наведена на рис. 1.

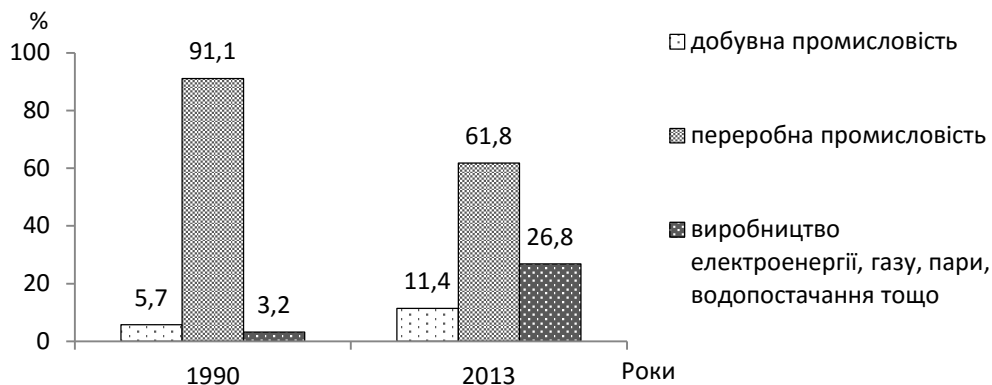

Рис. 1. Структура промислового виробництва в Україні у 1990 та 2013 рр. [1]

Промисловість країни представлена добувною (видобування паливно-енергетичних та інших корисних копалин) і переробною промисловістю, а також виробництвом та розподіленням електроенергії, газу, пари, кондиційованого повітря, води та ін.

За видами основних виробництв структура промислової продукції зазнала суттєвих змін. Так, у 1990 р. питома вага добувної промисловості становила 5,7%, переробної – 91,1%, виробництва електроенергії, газу, пари тощо – 3,2%. У 2013 р. ці показники мали наступні значення: 11,4%; 61,8% та 26,8%. Це свідчить про те, що галузева структура промислового виробництва в Україні стає все більш неефективною: майже 40% виробництва припадає на галузі, що виробляють сировину, матеріали та енергетичні ресурси, тобто продукцію проміжного споживання, що істотно знижує потенціал України як конкурентоспроможної промислової держави, яка мала розвинені авіа- та двигунобудування, ракетно-космічну галузь, суднобудування, радіоелектронну промисловість тощо.

У структурі промислового виробництва найбільше зросла частка виробництва електроенергії, газу, пари, води тощо. В той же час потужність електростанцій і виробництво електроенергії в Україні у млрд. кВт-год. залишаються майже стабільними з 2000 р. (табл. 2).

Таблиця 2

Потужність електростанцій і виробництво електроенергії в Україні

Рік	Усі електростанції		у тому числі					
	потужність, млн. кВт	виробництво електроенергії, млрд. кВт-год.	гідроелектростанції		теплові електростанції		атомні електростанції	
			потужність, млн. кВт	виробництво електроенергії, млрд. кВт-год.	потужність, млн. кВт	виробництво електроенергії, млрд. кВт-год.	потужність, млн. кВт	виробництво електроенергії, млрд. кВт-год.
1990	55,6	298,5	4,7	10,7	37,1	211,6	13,8	76,2
2000	52,9	171,4	4,7	11,5	36,3	82,6	11,8	77,3
2007	54,0	196,3	5,1	10,3	35,0	93,4	13,8	92,5
2008	54,0	192,6	5,1	11,5	35,0	91,2	13,8	89,8
2009	54,4	173,6	5,4	11,9	35,0	78,7	13,8	82,9
2010	54,6	188,8	5,5	13,2	35,2	86,5	13,8	89,2
2011	54,6	194,9	5,5	10,9	35,0	93,6	13,8	90,2
2012	55,0	198,9	5,5	11,0	35,1	97,1	13,8	90,1
2013	55,9	194,0	5,5	14,5	35,6	95,5	13,8	83,2

За даними [1, 2, 6]

Багато в чому це пов'язано з тим, що питома вага промислових підприємств в обсягах споживання електроенергії в країні залишається високою – понад 50%, що свідчить про високу енергоємність виробництва промислової продукції. Частина електроенергії Україна експортувала в країни ЄС.

Скорочення частки переробної промисловості в загальній структурі промислового виробництва пов'язане із значним падінням обсягів виробництва продукції у машинобудуванні та легкій промисловості, а також зниженням обсягів виробництва у хімічній та нафтохімічній промисловості. Усталену частку в обсязі виробництва промислової продукції зберігають тільки підприємства харчової промисловості України (рис. 2).

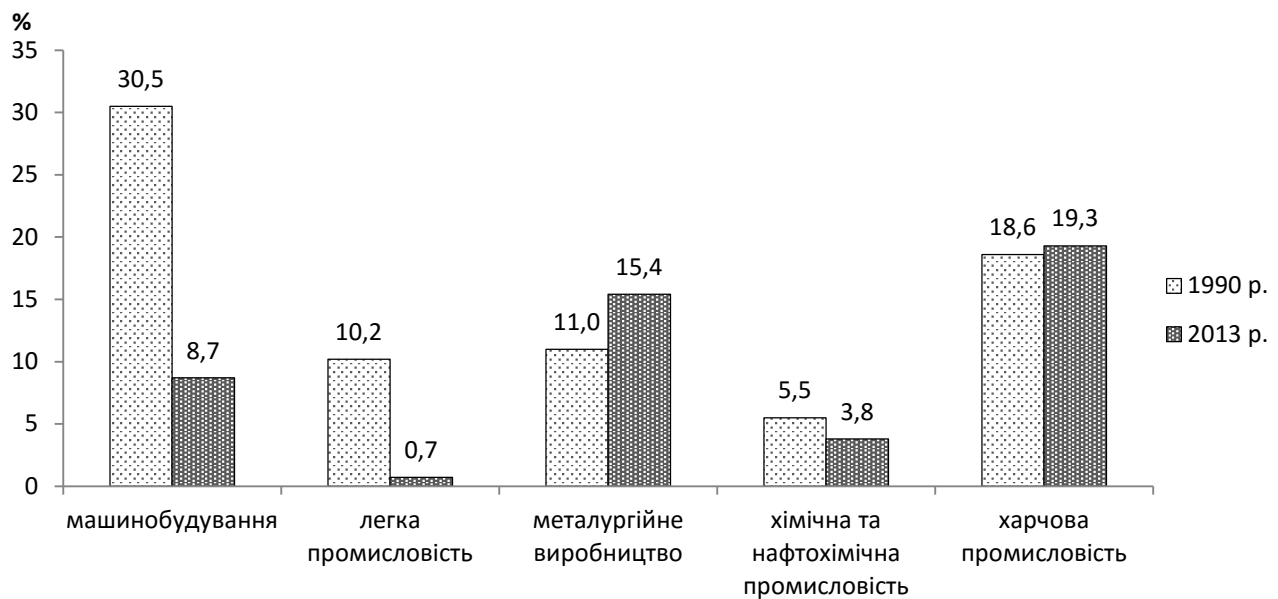

Рис. 2. Питома вага обсягів виробництва основних видів промислової продукції в країні у 1990 та 2013 рр. [1]

Скорочення частки переробної промисловості у промисловості в цілому було пов'язано із кризовим станом багатьох провідних підприємств у машинобудуванні, легкій промисловості, у виробництві хімічної та нафтохімічної продукції, металургійному виробництві, які потребували модернізації, технічного переоснащення, впровадження новітніх технологій. Скорочення інвестицій (особливо з боку держави) у інноваційний розвиток цих підприємств, відсутність цілеспрямованих дій з боку органів державної влади та управління щодо підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції, а також поява великої кількості малих і середніх підприємств створили той «фундамент», який промисловість України має сьогодні (табл. 3).

Сутність даного «фундаменту» можна сформулювати наступним чином. Великі підприємства (середня чисельність працюючих – 250 і більше осіб; розмір річного доходу – більше 50 млн. євро), питома вага яких у промисловості становить лише 0,8%, перестали виконувати свою основну функцію – надання усій промисловості надійності, стійкості та стабільності.

Великі, середні, малі та мікропідприємства у промисловості України [1]

Показник	2011 р.				2012 р.				2013 р.			
	великі	середні	малі	з них мікропідприємств	великі	середні	малі	з них мікропідприємств	великі	середні	малі	з них мікропідприємств
1. Кількість підприємств, одиниць	659	20753	354283	295815	698	20189	344048	286461	659	18859	373809	318482
У відсотках до загальної кількості	0,2	5,5	94,3	78,7	0,2	5,5	94,3	78,5	0,2	4,8	95,0	81,0
2. Кількість підприємств у промисловості, одиниць	407	5998	41074	30248	410	5802	37144	26373	398	5524	43840	33241
У відсотках до загальної кількості	0,9	12,6	86,5	63,7	0,9	13,4	85,7	60,8	0,8	11,1	88,1	66,8

Середні підприємства (середня чисельність працюючих – 50-249 осіб, розмір річного доходу менше 50 млн. євро), частка яких зараз складає 11,1%, слабко використовували свої унікальні можливості щодо швидкого пристосування до ринкового попиту. Малі підприємства – це підприємства, де середня чисельність працюючих – не більше 50 осіб, а розмір річного доходу не перевищує 10 млн. євро. Частка таких підприємств в Україні вже перевищує 88%. Питома вага мікропідприємств (середня чисельність працюючих – не більше 10 осіб, розмір річного доходу – не більше 2,0 млн. євро) перевищила у 2013 р. 66%. Мікропідприємства завжди мали і мають труднощі зі збутом своєї продукції на зовнішньому ринку, особливо, у харчовій та легкій промисловості, у результаті невисокої якості виробленої продукції, що пояснюється відсутністю у них коштів на придбання сучасного обладнання для здійснення контролю за якістю сировини та дотриманням технології виробництва продукції.

Велика кількість малих підприємств з'явилась у промисловості в результаті проведеної в Україні в 1990-х роках демонополізації економіки країни в напрямку розукрупнення підприємств. На нашу думку, це стало інституціональною та організаційною помилкою, яка ускладнила проектування й впровадження у виробництво техніко-технологічних інноваційних розробок, що вимагають значних фінансових витрат. Найгірше, що в цей період розпалися великі за розмірами науково-виробничі об'єднання, які створювалися в 70-і роки ХХ сторіччя. Це були ефективні структури з науковими підрозділами та конструкторськими бюро, які мали доступ до передових технологій та висококваліфікованих фахівців.

торськими секторами, у яких виконувалися розробки зі створення нової техніки і нових технологій. Зараз багато підприємств залишилися практично без розроблювачів нової техніки, тобто виявилися приреченими на випуск раніше освоєної продукції, яка не відповідає європейським стандартам. Попит на таку продукцію є тільки в країнах СНД. Відставання в створенні нової техніки та використанні новітніх технологій приводить до втрати вітчизняними виробниками не тільки зовнішнього, але й внутрішнього ринків. Про це свідчить зростання питомої ваги імпорту промислової продукції у 2013 р. до 93,5% у товарній структурі імпорту всіх товарів Україною [5]. За показником імпорту товарів групу лідерів складають м. Київ, Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Київська, Львівська, Одеська та Харківська області (78% загального обсягу імпорту товарів, з яких на Київ припадало 42%).

З погляду сьогодення, при здійсненні демонополізації економіки України не враховувалося, що для сучасного монополізму характерні не стільки більші розміри підприємств, скільки характер їхніх дій, серед яких можна назвати встановлення контролю над ринками збуту продукції й послуг; змову виробників продукції відносно рівня цін; розподіл ринків за показниками якості й асортименту виробленої продукції; розподіл ринків за обсягами закупівлі сировини, матеріалів тощо.

Все це дозволяє констатувати, що схильність до монополізму залишилася й стала властивою навіть більшій кількості підприємств у порівнянні з тими, які раніше ідентифікувались як монополісти за ознакою питомої ваги їхньої продукції (робіт, послуг) на ринку. Тому збільшення кількості малих підприємств проблему не вирішило, а раціонального сполучення великих, середніх та малих підприємств в Україні не існує й досі.

Вагомим аргументом на користь необхідності впорядкування кількості малих підприємств є тотальний дефіцит фінансових ресурсів як на макро-, мезо-, так і мікрорівнях. Концентрація підприємств дозволяє направляти фінансові ресурси на реалізацію масштабних проектів з відновлення виробничої бази, впровадження інноваційних технологічних процесів з метою випуску конку-

рентоспроможної продукції. Визнання провідної ролі науково-технічної сфери є аксіомою для багатьох країн світу, які прагнуть зараз до лідерства на пріоритетних напрямках науково-технічного розвитку, але, на жаль, не для України.

Шляхи подолання ситуації, яка склалась, бачаться у впровадженні адміністративних інновацій у напрямку укрупнення підприємств з метою їх модернізації й створення умов для розвитку високотехнологічних виробництв конкурентоспроможної продукції.

Шляхом подальшого економічного зростання промисловості є збільшення обсягів інвестицій у модернізацію виробництва. У промисловості України обсяги інвестицій в основний капітал мали стабільну зростаючу тенденцію (за винятком 2008-2009 рр.). Так, якщо в добувну промисловість у 2001 р. направлялось 4,2 млрд. грн. із загального обсягу інвестицій, то у 2013 р. – 22,9 млрд. грн.; у виробництво та розподілення електроенергії, газу, води, пари тощо – 2,3 млрд. грн. у 2001 р. та 36,5 млрд. грн. у 2013 р.; у переробну промисловість - найбільше, відповідно, 7,1 млрд. грн. та 46,2 млрд. грн. (рис. 3).

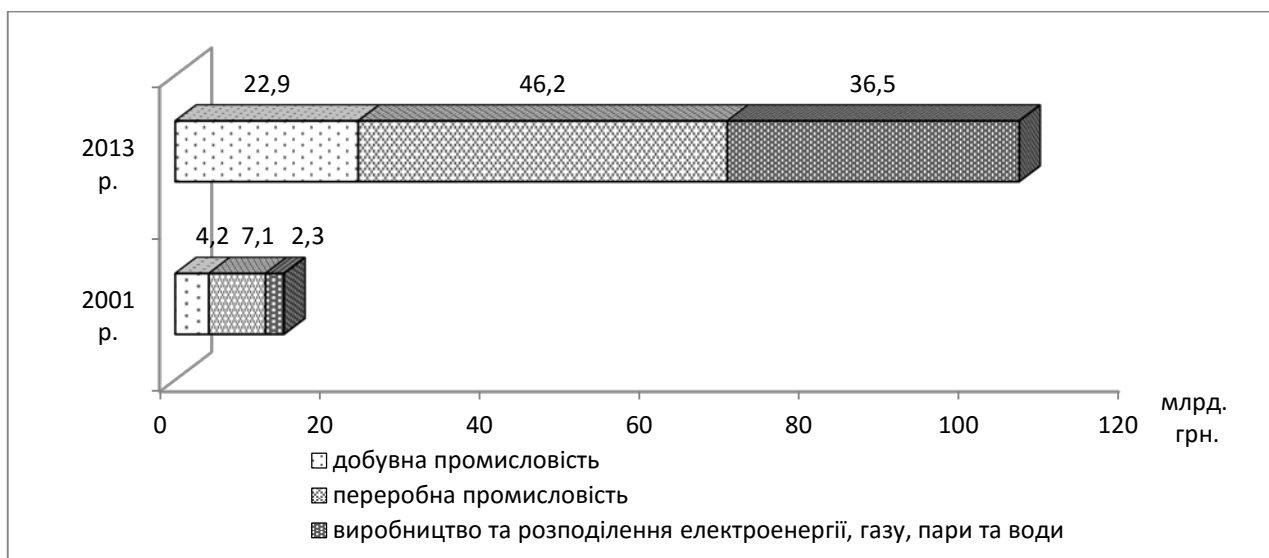

Рис. 3. Капітальні інвестиції за основними видами промислової діяльності в Україні (у фактичних цінах) [1, 2]

За часткою в загальному обсязі інвестицій тенденція наступна: у переробній промисловості – зростаюча. У добувній промисловості та виробництві і

розподіленні електроенергії, газу, води, пари тощо спостерігається тенденція до зниження обсягів інвестицій. У переробній промисловості найбільший обсяг інвестицій в основний капітал направлявся у харчову промисловість, металургійне виробництво та у виробництво готових металевих виробів.

Основним джерелом фінансування капітальних вкладень залишаються власні кошти підприємств (понад 60%), кошти державного бюджету зменшились у 2013 р. до 2,5%. Інвестиції за рахунок залучення кредитних ресурсів становили у 2013 р. 14,8%. Таких обсягів інвестицій в основний капітал вкрай недостатньо ні для впровадження нових технологій, ні для оновлення основних засобів в промисловості, ступінь зносу яких перевищує 55%.

Зараз у галузевій структурі промисловості України домінують галузі з низьким рівнем технологічного укладу (третім-четвертим). Їх частка складає не менш 95%. Основу цих укладів становлять галузі паливно-енергетичного комплексу, металургійна, хімічна, харчова і легка промисловість, більшість галузей машинобудування.

Основними напрямками діяльності державних органів влади щодо підтримки та розвитку промисловості мають бути забезпечення прискореного комплексного розвитку промислових територій країни, вдосконалення виробничої бази, відновлення транспортної інфраструктури, реалізації інноваційної політики, насамперед, у пріоритетних галузях виробництва.

Передумовою відродження і розвитку промисловості України є залучення іноземних інвестицій. Важливим аспектом вирішення цієї проблеми є формування певних умов, які будуть цікаві й перспективні для міжнародних та локальних інвестиційних компаній. Насамперед, потрібна програма стабілізації металургійного виробництва для задоволення у обсягах споживання металопродукції для відновлення залізничних колій, будівництва вантажних вагонів тощо.

Системний характер поточної економічної кризи у промисловості країни потребує розробки стратегії її поетапного подолання. Основна мета стратегії – створення умов для якісних структурних змін у промисловості України. Поетапна реалізація стратегії розвитку промисловості України, яка пов'язана із коро-

тко-, середньо- та довгостроковими термінами її здійснення, повинна передбачати впровадження сучасних технологій виробництва необхідної промислової продукції як соціального призначення, так і для потреб інших галузей, а також у напрямі забезпечення виробництва високотехнологічної зброї для захисту країни.

Література:

1. Статистичний щорічник України за 2013 р. / За ред. О.Г. Осауленка. – К.: Державна служба статистики України. – 214. – 534 с.
2. Статистичний щорічник України за 2003 р. / За ред. О.Г. Осауленка. – К.: Вид-во «Консультант». – 2004. – 632 с.
3. Статистика капітальних інвестицій. Оперативна інформація. Державна служба статистики України. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
4. Статистика інвестицій зовнішньоекономічної діяльності. Оперативна інформація. Державна служба статистики України. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
5. Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2013 році. Статистичний збірник. – К.: ДП "Інформаційно-аналітичне агентство". – 2014. – 160 с.
6. Статистичний щорічник України за 2011 рік / За ред. О.Г. Осауленка, - К.: ТОВ «Август Трейд». – 2012. – 560 с.